

Бонапарт та Луї III Бонапарт. В результаті вивчення основних засад державної політики обох імператорів, ми дійшли висновку, що саме Луї Бонапарт є основним ідеологом бонапартизму. Оскільки саме Наполеон III в повній мірі володів політичним інструментарієм, який властивий бонапартизму. Бонапартизм Наполеона I проявляється тільки в наявності диктатури, без проведення тонкої станової політики. Племінник, якого порівнювали з дядьком дуже часто (і зазвичай не на його користь), створив в багатьох відношеннях більш довершений бонапартистський режим, ніж родоначальник династії Бонапартів. Імперія Наполеона I великий проміжок часу, відведений їй історією, провела в стані військової, політичної та частково економічної мобілізації, викликаної нескінченними війнами. Імперія Наполеона III воювала значно менше, а тому мала можливість поступово розвивати свої інститути і реалізувати в політичній, соціально-економічній, культурній сферах багато того, що у часи Наполеона I ще не існувало або знаходилося в зародковому стані. Ось що відзначає французький історик Франсуа Фюре:

«... перший Бонапарт збудував сучасну демократичну державу на принципах 1789 року, використавши для цього централізаторську традицію попередньої монархії. Наступний Бонапарт використав цю державу... в якості інструмента свого домінування над суспільством. Луї Наполеон зміг... стати втілювачем суспільного інтересу, переважаючим над класами, які мали владу до нього, – як дворянством, так і буржуазією» [3, с. 65].

Джерела та література

1. Быков А. Ю. История зарубежной журналистики: учебник для бакалавров / А. Ю. Быков, Е. С. Георгиева, С. Л. Михайлов; под. общ. ред. С. А. Михайлова. – М.: Юрайт, 2014. – 366 с.
2. Большая советская энциклопедия / Редкол.: Введенский Б.А. (гл. редактор) и др. – М.: Государственное научное издательство "Большая советская энциклопедия", 1956. – Т.7. –1399 с.
3. Гелей С.Д. Політологія: навч. посіб / С. Д. Гелей, С.М. Рутар. – К.: Знання, 2007. – 309 с.
4. Евола Ю. Люди и руины / Ю. Евола. – М., 2002. – 243 с.
5. Крип'якевич І. П.. Всесвітня історія: У 3-х кн. Кн.3 : Найновіші часи – К. : Либідь, 1995. – 288 с.
6. Маркс К. Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта// К. Маркс, Ф. Енгельс. Твори / Переклад з другого рос. видання. – К.: Держполітвидав УРСР, 1956. – Т.8. – 706 с.
7. Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник / Ю. Шведа. — Львів: Астролябія, 2005. — 488 с.
8. Шимов Я. Укрощенная революция: три лика бонапартизма [Електронний ресурс] / Я. Шимов // Неприкосновенный запас, 2008. – №4. – Режим доступу:<http://magazines.russ.ru/nz/2008/4/sh10.html>

УДК 94 (470+571) „18”

Віталій Мороз

КНЯЗЬ О. ГОРЧАКОВ НА ЧОЛІ МІНІСТЕРСТВА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ РОСІЇ

У статті розглядається діяльність О. Горчакова на посаді Міністра закордонних справ Росії. Проаналізовані основні напрямки, цілі та результати діяльності дипломата Російської імперії О. Горчакова.

Ключові слова: Олександр Горчаков, Міністерство закордонних справ, дипломат, канцлер Російської імперії.

В статье рассматривается деятельность А. Горчакова на посту министра иностранных дел России. Проанализированы основные направления, цели и результаты деятельности дипломата Российской империи А. Горчакова.

Ключевые слова: Александр Горчаков, Министерство иностранных дел, дипломат, канцлер Российской империи.

The author focuses on the main directions, objectives and performance of Alexander Gorchakov as Minister of Foreign Affairs of the Russian Empire in the second half of the XIX century. In April 1856 A. Gorchakov became the Minister of Foreign Affairs of the Russian Empire. He began to play a key role in Russian foreign policy. Gorchakov stated that the essence of foreign policy is to meet the interests of domestic policy. The new minister saw one of the main tasks in the abolition of Treaty of Paris (1856), which is referred to neutralization of the Black Sea. Having a strategic mind, Gorchakov correctly identified the internal development of the country on the path of reform, which would allow the successful momentum of foreign policy, and would contribute to the strengthening of security and power of Russia on the world stage. In times of Gorchakov, Russia was the guarantor of peace in Europe, took neutral in the Austro-Prussian and Franco-Prussian wars, promoted the maturity of local conflicts in Europe, defended the Slavic peoples. Gorchakov managed to overcome the onslaught of Western countries during the Polish uprising, showing his talent in this settlement not only external but also internal problems of the state. The Gorchakov's triumph in policy was the elimination of the neutralization of the Black Sea, which was established by the Treaty of Paris. Finding the right time and using the weakness of the victorious powers in the Crimean War of 1853-1856, Gorchakov solved the main problem of the XIX century Russian foreign policy. Gorchakov played a key role in the creation of the «Union of the Three Emperors» (1873), and he was trying to use it to prepare for a future war with Turkey. Overcoming Turkey in the war of 1877-1878., Russia was defeated in the diplomatic struggle. Berlin Treaty of 1878 deprived Russia of all the achievements in the war and was a diplomatic defeat of the course A. Gorchakov. But the reason for that was not Gorchakov's diplomatic activity, that was anti-Russian coalition of Western countries in this regard. During its stay in the Russian Foreign Ministry Alexander Gorchakov managed to do more than anyone else in the foreign policy arena for Russia of the XIX century.

Keywords: Alexander Gorchakov, the Ministry of Foreign Affairs, diplomat, Chancellor of the Russian Empire.

Олександр Михайлович Горчаков один з найвідоміших російських дипломатів XIX століття. Без нього не приймалось жодне важливе рішення російського уряду із зовнішньополітичних питань. О. Горчаков особисто складав урядові ноти та заяви, вів відповідальні дипломатичні переговори, надавав інструкції російським посольствам за кордоном.

Горчакова, як політичного діяча, вирізняв гострий розум, ерудиція, невичерпна енергія та працьовитість. Він вдало поєднував твердість у здійсненні запланованих завдань та гнучкість досвідченого дипломата. Ці якості він зміг повністю проявити на посаді Міністра закордонних справ Російської імперії.

15 квітня 1856 року Олександр Михайлович Горчаков очолив Міністерство закордонних справ Росії та залишався на цій посаді більше чверті століття (1856 – 1882).

Варто охарактеризувати тяжкий політичний стан, в якому перебувала Російська імперія на момент призначення Горчакова міністром. Міжнародний вплив царизму після Кримської війни (1853 – 1856) різко зменшився. Перед російською дипломатією ставились надзвичайно складні завдання: не вступати у серйозні конфлікти, добитись відміни статей Паризького трактату (1856 р.), вивести Росію із дипломатичної ізоляції, в якій країна опинилась після Кримської війни, відновити престиж Росії як великої держави [1, с. 5].

Для досягнення цих цілей навряд чи можна було знайти кращого дипломата, ніж Горчаков. Як ніхто інший, він умів вдало вести складні дипломатичні маневри, знаходити союзників, не обтяжуючи себе зобов'язаннями, здійснювати тиск на противників, не доводячи справи до війни, та знаходити суперечності у таборі ворожої коаліції. Горчаков проводив таку політику цілком свідомо, чітко уявляючи мету, а також її досягнення.

Новий напрямок зовнішньої політики О. Горчаков виклав у Циркулярі від 21 серпня 1856 року та в особистій доповіді імператору Олександру II [4]. У Циркулярі підкреслювалася необхідність уряду приділити першочергову увагу внутрішнім справам, поширюючи діяльність за межі імперії, «лише коли того безумовно потребуватимуть інтереси Росії» [8]. Відмова від активної зовнішньополітичної діяльності мала тимчасовий характер, що підтверджується фразою О. Горчакова: «Россию упрекают в том, что она изолируется и молчит перед лицом таких фактов, которые не гармонируют ни с правом, ни со справедливостью. Говорят, что Россия сердится. Россия не сердится, Россия сосредотачивается» [8]. Це означало, що Росія тимчасово не буде активно втручатися в європейські справи і не буде жертвувати своїми інтересами заради підтримки принципів Священного союзу, вона Росія буде збиратися з силами.

Одне з основних своїх завдань новий міністр бачив у скасуванні принизливих статей Паризького договору про нейтралізацію Чорного моря. Слід було також відновити втрачений вплив на Балканах. Вирішення цих завдань вимагало пошуку нових шляхів і дипломатичних комбінацій.

О. Горчаков починає проводити реформування Міністерства зовнішніх справ. Він скоротив апарат МЗС, посилив відповідальність керівників відділів за прийняті рішення, ліквідував обтяжувальний бюрократизм у міністерстві. Формуючи апарат міністерства, Олександр Михайлович керувався професійною підготовкою співробітників та їх політичною орієнтацією. Авторитет нового міністра, його розумна вимогливість до підлеглих, довірливі відносини з царем, а також реорганізований апарат безпосередньо міністерства дозволили Горчакову вже в 1856 році приступити до реалізації нової зовнішньополітичної програми [5, с. 49].

Для її вирішення Горчаков зробив ставку на Францію як на найбільш реального союзника. Він вважав, що Схід для Наполеона III «є тільки дрібницею». Для французького імператора пріоритетна територія до Рейну. У вересні 1857 року було досягнуто домовленості з Наполеоном III, який в обмін за підтримку Росією Франції, обіцяв діяти на користь Росії в близькосхідних справах. Позитивним результатом зближення з Францією було налагодження співпраці на Балканах. Почавши з узгоджених дій на підтримку Чорногорії, Росія і Франція разом виступили в питанні про об'єднання Дунайських князівств та розширенні їх автономії. Горчаков розумів, що об'єднання князівств, крім того, що послаблює Туреччину, завдає удар принципам Паризького договору, де фіксувалося їх відокремлення. Коли ж Туреччина стала готувати інтервенцію проти молодого румунського князівства, Горчаков попередив її про неприпустимість таких дій. Олександр Михайлович неодноразово піднімав питання про необхідність скликання міжнародної конференції для обговорення становища християн, підданих Османської імперії. Але пропозиція російського міністра наразилася на відмову Англії і пасивність Франції у цьому питанні [6, с. 246].

До розриву союзних відносин між Росією і Францією привели події у Польщі в 1861–1863 роках. Як відзначав Горчаков, польське питання стосувалося не тільки Росії. Він заявляв: «Це було каменем спотикання для всіх держав» [4]. На початку 60-х років французький імператор став активно підтримувати польську еміграцію до Франції, а ще раніше піднімалося питання про зміну статусу Польщі, що викликало невдоволення Олександра II. Після польського повстання 1863 року завершилась тісна співпраця між Росією та Францією.

У даний період О. Горчаков знаходився практично на вершині своєї кар'єри. Виконуючи обов'язки міністра, він в 1862 році стає віце-канцлером і входить до складу вищих державних органів Росії. Але одночасно йому знову доводилося шукати нового союзника Росії в зовнішньополітичних питаннях. Таким союзником стає Пруссія. Канцлер О. Бісмарк, який давно бажав об'єднати Німеччину «залізом і кров'ю», першим почав робити кроки для зближення двох країн. Підтримка Росії була йому необхідна [7, с. 48].

На початку 1863 року в Петербурзі була підписана таємна російсько-пруська конвенція про взаємну допомогу, яка була спрямована на відновлення порядку і спокою. Російські і пруські військові загони отримували права переходу через державний кордон в тих випадках, коли це було потрібне для переслідування повстанців. У О. Горчакова, а також у військового міністра Д. Мілютіна ця конвенція викликала негативну реакцію. Вони вважали її непотрібною та небезпечною і не помилилися. Дізнавшись про неї, Франція, Англія і Австрія виступили з протестом з приводу її укладення і стали наполягати на відновленні в Польщі конституції

1815 року. Прагнучи пом'якшити конфлікт, Горчаков нагадав представникам цих країн про єдність інтересів у боротьбі з революціями, але в той самий час заявив, що польське питання – це внутрішня справа Росії. Російським послам за кордоном було наказано припинити всі переговори відносно польських справ [8].

Повстання в Польщі було придушене, а розбіжності Росії з Англією, Австрією і Францією, виявлені в останні роки, були успішно використані Бісмарком для зближення з Росією. В результаті політики Горчакова Росія зберігала нейтралітет у війні Пруссії з Данією (1864), Австрією (1866) і Францією (1870-1871). Поразка Франції дала можливість Горчакову, який став канцлером в 1867 році, оголосити відмову Росії від статей Паризького договору про нейтралізацію Чорного моря і добитися визнання цього всіма державами на міжнародній конференції у Лондоні в 1871 році. Важливо зауважити, що ліквідація даних статей вартувала Горчакову великих зусиль. У заяві Росії говорилося, що Паризький договір 1856 року неодноразово порушувався державами, які його підписали, тому цей договір ставить Росію в несправедливе і небезпечне становище, оскільки Туреччина, Англія і Франція мають військові ескадри в Середземному морі. Тому Росія не може більше вважати себе зв'язаною положеннями даних статей договору, що представляє загрозу її безпеці, хоча інших статей зобов'язується дотримуватися. Така заява була подібна до вибуху бомби, але Горчаков все вірно розрахував. При ситуації, що склалася, Англія та Австро-Угорщина обмежилися лише словесними протестами, Франція була зайнята власними справами, а Бісмарку, хоча він був сильно роздратований заявою Росії, довелося виконувати свої обіцянки в її підтримку. Несподівана підтримка Росії була надана з боку Сполучених Штатів, які заявили, що ніколи не визнавали обмеження Росії на Чорному морі [3, с. 125].

Тепер Росія могла мати на Чорному морі флот і будувати на узбережжі військово-морські бази. Скасування принизливих статей Паризького договору стало великим успіхом російської дипломатії, і цей успіх громадська думка справедливо приписувала Олександрові Михайловичу Горчакову. Сам він вважав вирішення цього важливого завдання головним здобутком своєї зовнішньополітичної діяльності [3, с. 127].

Горчаков зіграв ключову роль у створенні «Союзу трьох імператорів» (1873), намагаючись використовувати його для підготовки майбутньої війни з Туреччиною [7, с. 50].

Російсько-турецька війна 1877-1878 років велася під прапором звільнення балканських народів від влади Туреччини. У випадку її успішного завершення Росія розраховувала затвердити свій вплив на Балканах. Під час війни Горчаков направив великі зусилля для забезпечення нейтралітету європейських держав. У березні 1878 року був підписаний мирний договір з Туреччиною в Сан-Стефано, згідно з яким Росії поверталася Південна Бессарабія.

Успіх російської армії у війні з Туреччиною і вигідний для Росії мирний договір були зведені до нуля на Берлінському конгресі у червні 1878 року. Росію на конгресі представляв Горчаков. Він писав Олександрові II: «Берлінський трактат є сама чорна сторінка в моїй службовій кар'єрі» [4]. Через протидії Англії і Австро-Угорщини Росія позбулася плодів перемоги. На конгресі стався розрив відносин між Горчаковим і Бісмарком.

Ще три роки після Берлінського конгресу О. Горчаков стояв на чолі Міністерства закордонних справ. Він як і раніше докладав багато зусиль для збереження стабільності в країні і рівноваги сил в Європі. Але роки брали своє, і в 1880 році він їде за кордон для лікування, зберігши за собою пост міністра. Вже без його участі в 1881 році пройшли переговори в Берліні, що призвели до створення російсько-німецько-австрійського союзу. У березні 1882 року Горчаков їде у відставку з поста Міністра закордонних справ, зберігши за собою чин державного канцлера і посаду члена Державної ради [1, с. 9].

Завершився важливий етап російської історії. О. Горчаков встав на чолі російської дипломатії, під час перебування Росії в прірві військової поразки, національного приниження і міжнародної ізоляції. Він покинув свою посаду, коли Росія знову стала грати провідну роль у європейській політиці.

Маючи стратегічний склад розуму, Горчаков правильно визначав внутрішній розвиток країни по шляху перетворень як пріоритетне завдання, успіх якого давав імпульс її зовнішній політиці, сприяв зміцненню її безпеки та могутності на світовій арені. Проведення реформ він називав «основою основ політики». Саме завдяки його зусиллям вдалося змінити систему міжнародних відносин, встановлену Паризьким трактатом 1856 року [2, с. 194].

27 лютого 1883 року О. Горчаков помер у Баден-Бадені, не доживши трьох місяців до восьмидесяти п'яти років. Він був урочисто похований в Сергіївській пустелі поблизу Петербурга, в родинному склепі поруч із дружиною і старшим сином.

О. Горчаков виявився останнім з лицейців першого випуску Царськосельського лицейу, до якого, як виявилось, були звернені пушкінські рядки:

Невидимо склоняясь и хладея,
Мы близимся к закату своему...
Кому ж из нас под старость день лица
Торжествовать придется одному?

Джерела та література

1. Басенко Ю. В. Министерство иностранных дел России в 1856 – 1899 годах / Ю. В. Басенко, О. Ю. Волкова. // Дипломатический вестник. – 2001.
2. Виноградов В. Н. Князь А.М. Горчаков – министр и вице-канцлер / В. Н. Виноградов. // Новая и новейшая история. – 2003. – №2. – С. 172–196.
3. Виноградов В.Н. Канцлер А. М. Горчаков: триумф в Лондоне и черные дни в Берлине / В.Н. Виноградов // Новая и новейшая история. – 2003. – № 5. – С.123–151.
4. Доклады князя А. М. Горчакова Александру II [Электронный ресурс] // Красный архив. – 1992. – Режим доступа до ресурсу: <http://igorkurl.livejournal.com/449647.html>.

5. Емец В. А. Министерство иностранных дел российской империи / В. А. Емец. // Международная жизнь. – 2000. – №11.
6. Киняпина Н.С. Внешняя политика России второй половины XIX века / Н.С. Киняпина. – М., 1974.
7. Херолина В. М. Министерство иностранных дел России в 1856-1878 гг. / В. М. Херолина. // Новая и новейшая история. – 2002. – №4.
8. Циркуляры А.М. Горчакова [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.hrono.ru/dokum/1800dok/1870doc.php>.

УДК 94 (100) “19” : 336.743

Костянтин Матусевич

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗОЛОТОГО СТАНДАРТУ ТА МЕТАЛІСТИЧНИХ РЕФОРМ ХІХ СТ.

Розглянуто етапи розвитку золотого стандарту як результату суперечностей біметалізму. Показано проблеми металістичних реформ у ХІХ ст. через порушення паритету, що виникав поміж золотом та сріблом. Проаналізовано вплив зацікавлених угруповань фінансистів, політиків, землевласників, промисловців і клану Ротшильдів на діяльність Банку Англії і особливості розвитку золотого стандарту.

Ключові слова: *монометалізм, біметалізм, монетний паритет, золотий стандарт, фунт стерлінгів, Банк Англії.*

Рассмотрены этапы развития золотого стандарта как результата противоречий биметаллизма. Показаны проблемы металлургических реформ в ХІХ в. из-за нарушения паритета, возникающего между золотом и серебром. Проанализировано влияние заинтересованных групп финансистов, политиков, землевладельцев, промышленников и клана Ротшильдов на деятельность Банка Англии и особенности развития золотого стандарта.

Ключевые слова: *монометаллизм, биметаллизм, монетный паритет, золотой стандарт, фунт стерлингов, Банк Англии.*

The article deals with stages of development of Gold Standard, as a result of controversy bimetallism. Problems of metal reforms in the nineteenth century for the parity violation that occurred between gold and silver are shown. The influence of concerned groups of financiers, politicians, landowners, industrialists and Rothschild clan the Bank of England and features of the gold standard are analyzed.

Keywords: *monometallism, bimetallism, monetary parity, the gold standard, the pound sterling, the Bank of England.*

Постановка проблеми. Протягом останніх 5 тисяч років у якості грошей використовувалися відкарбовані вагові кількості металів. Найулюбленишими металами для карбування монет були золото, срібло і мідь. Рух металевих грошей підкорявся законам вартості і цінності, як й інших товарів. Але в певні періоди часу виникали проблеми грошового обігу, які були пов'язані з невідповідністю вартості і цінності монет. Розвиток класичної політичної економії створив методологічну базу для наукового розуміння законів грошового обігу в умовах поліметалізму.

Аналіз літератури вказує на те, як видатні економісти А. Сміт [1], Д. Рікардо [2, 3], Дж. С. Міль [4] та ін. виходячи з теоретичних поглядів на категорії вартості і цінності виступали за впровадження «чистого» металевого стандарту у європейських країнах. В такий спосіб вони намагалися вирішити одним заходом кілька важливих проблем. Вони пропонували скасувати надзвичайні привілеї держави щодо використання власних виключних прав у грошовій сфері для оподаткування людей. Також рекомендували використовувати гроші в такий спосіб, який би не суперечив дії економічних законів. З впровадженням «чистого» металевого стандарту, на їхню думку, гроші набули би дійсно нейтрального характеру.

Мета статті полягає у дослідженні розвитку та занепаду золотого стандарту в умовах суперечливих металістичних реформ ХІХ ст., та впливу потужної розгалуженої системи клірингових та депозитних банків.

Виклад основного матеріалу. Розвиток економічної думки відіграв важливу роль у реальному впровадженні металевого стандарту у Європі, а згодом і в світі. В цьому відношенні досвід Великобританії суттєво відрізнявся від досвіду Франції. В Англії металевий стандарт вже встановився незабаром після великого перекарбування монет наприкінці ХVІІ ст. На початку наступного століття директор Монетного двору сер Ісак Ньютон встановив класичний золотий вміст фунта стерлінгів, що склав 123,274 грана золота проби 22/24 карат, що у метричній системі складає 7,988 г. золота 916-ї проби [5, с.397]. Вільна чеканка срібної монети залишалася можливою, але внаслідок обмеженого випуску срібних монет, вони посіли місце допоміжної валюти. Монети карбувалися за старим зразком без нарізки на ребрі. Вони були сильно зіпсовані внаслідок багаторазового обрізання. Отже на початку ХVІІІ ст. Англія перейшла до золотого стандарту.

У Франції металістичні реформи були здійснені тільки після революції. Після ранніх спроб ввести золотий стандарт та гігантського відтоку золота в добу терору, на 11 році республіки було проголошено вільне карбування золотої та срібної монети. Металевий вміст одного франку було встановлено на рівні 5 г. срібла 900-ї проби. Був встановлений фіксований курс обміну золотої і срібної монет. Але французькі законодавці у звіті Комітету по грошовим питанням у 1790р. оголосили, що фіксація паритету поміж золотою та срібною монетою неможлива, посилаючись при цьому на цитати від Ньютона і Локка [6]. Отже у Франції був встановлений біметалізм, який проіснував майже так довго, як і золотий стандарт у Англії. При цьому із самого початку було